

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Кваліфікаційна робота

з теми **«РОЗВИТОК ВІДЧУТТЯ РИТМУ У ШКОЛЯРІВ НА
УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконав: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
ММ1-М23 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Маланчій Олег Олександрович

Керівник:
Чабан-Чайка Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Аліксійчук Олена Станіславівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ	
1.1.Особливості взаємозв'язку музики і руху.....	9
1.2. Наукове обґрунтування ритму як засобу виховання моторних функцій школярів за системою Е. Жак-Далькроза та концепцією К. Орфа.....	22
1.3. Психолого-педагогічна сутність музично-ритмічного виховання в умовах шкільного уроку	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ВІДЧУТТЯ РИТМУ У ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
2.1. Експериментальна робота в аспекті основної проблематики дослідження.....	45
2.2. Специфіка використання музично-ритмічних рухів на уроках музичного мистецтва та аналіз результатів дослідження	56
2.3. Методичні рекомендації учителям музичного мистецтва щодо ефективного застосування музично-ритмічних рухів на уроках мистецтва.....	62
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Сучасні вимоги до освіти вимагають від педагогів пошуку нових підходів до організації освітнього процесу, спрямованих на розвиток дослідницької та творчої діяльності учнів, а також на забезпечення оптимальних умов для їх загально-культурного та музично-естетичного розвитку. У цьому контексті особливу роль відіграють оновлені навчальні програми та критерії оцінювання, які ставлять перед учителем завдання не тільки у сфері предметного навчання, але й в аспектах формування творчої самостійності, активного пізнання, розвитку музично-ритмічних і емоційних здібностей учнів.

Завдання, що ставляться в нових програмах, включають розвиток у дітей здатності самостійно творчо мислити, ставити перед собою дослідницькі питання, експериментувати та вирішувати проблеми, використовуючи здобуті знання. Це створює умови для того, щоб учні не лише набували знання з музики, а й активно долучалися до творчого процесу, ставали більш самостійними у прийнятті рішень та оцінці результатів своєї діяльності.

Сучасний педагог має на меті не лише передавати знання, а й створювати атмосферу, яка б сприяла розвитку пізнавальної активності учнів, допомагала їм розвиватися як творчим особистостям. Це включає використання інтерактивних методів, різноманітних форм роботи, що дозволяють дітям активно взаємодіяти з матеріалом і розвивати свої музичні здібності, творчі та критичні навички.

Зв'язок музики з рухами має давню історію, і цей взаємозв'язок можна простежити в різних культурах через століття. Музика, яка супроводжує рухи, має величезний вплив на емоційний стан людини, а також сприяє розвитку фізичних і когнітивних навичок.

Одним із найяскравіших прикладів цього є використання елементарних музичних ударних інструментів, таких як барабани чи металічні інструменти, у різних ритуалах, іграх чи під час трудових процесів. Звук цих інструментів

часто виступає як ритмічний супровід для рухів, що допомагає організувати дії і зробити їх більш виразними.

Особливо яскраво ця взаємодія виявляється в хороводах – традиційних народних танцях, де музика і рухи учасників взаємно доповнюють один одного. У хороводах рухи часто є не тільки фізичними, але й символічними, ілюструючи зміст пісні, що виконується під час танцю. Цей тип творчості і виразу через музику й рухи дозволяє учасникам не тільки проявити себе фізично, але й відчувати глибший зв'язок з культурними традиціями та емоційним змістом пісні.

Таким чином, поєднання музики і рухів – це не просто розвага, а важливий аспект культурної і емоційної взаємодії, що формує у дітей відчуття ритму, гармонії і спільної творчості. Це також сприяє розвитку соціальних зв'язків серед учасників, оскільки хороводи часто виконуються в групах, де важлива злагодженість рухів та взаємодія між учасниками.

Е. Жак-Далькроз, педагог Женевської консерваторії, відіграв важливу роль у розвитку музичного виховання на початку 20-го століття, застосувавши ідеї про взаємозв'язок музики та рухів до педагогічної практики. Він розробив методику, яку назвав евритмікою (ритмічною гімнастикою), яка стала революційною в підходах до музичного навчання.

Цей підхід засновувався на інтеграції рухів з музикою, де рухи використовуються як засіб для вираження музичних понять, таких як ритм, темп, динаміка, фразування. За словами Далькроза, рух є природним і ефективним способом вираження музики, тому діти, виконуючи певні рухи під музику, не лише краще освоюють ритмічні елементи, а й глибше відчують музику на фізичному рівні.

«Ритмічна гімнастика» Жак-Далькроза стала своєрідною абеткою рухів, де кожен рух і поза мали своє значення в контексті музичних понять. Вчитель допомагав дітям навчитися «переводити» музику в рух, створюючи зв'язок між фізичними відчуттями і музичними властивостями, що стимулювало розвиток ритмічного чуття і музичної виразності. З часом ця

методика стала популярною не тільки серед педагогів, але й в професійному музичному вихованні, допомагаючи музикантам і танцюристам краще розуміти та виконувати музику.

Методика Далькроза виявилася надзвичайно ефективною, особливо в роботі з дітьми, оскільки вона поєднувала елементи гри, фізичної активності та навчання, що стимулювало їхню зацікавленість і розвиток.

Пізніше, у 30-ті роки, німецький композитор Карл Орф, сприйнявши концепцію Е. Жак-Далькроза щодо їх втілення у музичному вихованні, формулює, а згодом і реалізує принципи власної системи «елементарного музичного виховання». При цьому спрямований в один бік процес «музика – рух» в К. Орфа доповнений зустрічним – «рухом, що творить музику». За цією програмою діти навчаються музики не тільки слухаючи, а й виконуючи її на музичних інструментах. В своїх коментарях К. Орф наголошує на тому, що п'єси посібника – це не тільки канонічні зразки для заучування, а й теми для подальшої творчої обробки їх учнями і музично-пластичних імпровізацій. Метод К. Орфа передбачає, що традиційна система нотації вводиться поступово: протягом кількох місяців учитель занотовує на дошці п'єси, що складаються разом з учнями. Спочатку діти тільки спостерігають процес запису, а вже після цього вчитель дає пояснення. У такий спосіб діти швидко засвоюють нотну грамоту.

Проблемі розвитку музично-ритмічного виховання в психолого-педагогічному ракурсі в тій чи іншій мірі торкаються науковці О. Запорожець, Т. Мухіна (особливості розвитку звуковисотного слуху); Н. Овчаренко, О. Овчинникова, А. Шинкаренко (роль вокальної моторики в розвитку ритмічного слуху); В. Гура, Г. Кабка (особливості звуковисотного і тембрового слуху); Г. Ілліна (характеристика музичних уявлень); О. Ростовський, В. Тушева (особливості музичного сприйняття); Л. Пушкар (формування сприйняття засобів музичної виразності); Н. Рубальська (зв'язки між розвитком голосу і слуху); З. Ланцюженко, Г. Тарасенко (взаємодія музичного сприйняття з творчою діяльністю в грі).

Аналіз науково-методичної літератури, сучасних посібників та програм з предмета «Мистецтво», передового педагогічного досвіду учителів музичного мистецтва, свідчить про наявність у сучасній теорії та практиці музичного навчання певних прогалин щодо розвитку відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва, що й зумовило вибір теми магістерського дослідження: **«Розвиток відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва у закладах загальної середньої освіти»**

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики розвитку відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва.

У відповідності з проблемою дослідження та поставленою метою в магістерській роботі розв'язується низка **завдань**:

1. Вивчити та проаналізувати літературу з проблеми дослідження, теоретично обґрунтувати сутність заємозв'язку музики і руху;
2. Проаналізувати систему Е. Жак - Далькроза та концепцію К. Орфа.
3. Обґрунтувати критерії та показники рівня сформованості відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва.
4. Розробити та експериментально перевірити методику розвитку відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва, запропонувати відповідні рекомендації з впровадження розробленої методики в освітній процес.

Об'єкт дослідження – освітній процес на уроках мистецтва в закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – методика розвитку відчуття ритму у школярів.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**:

- теоретичний – вивчення і аналіз відповідної наукової літератури з даної проблеми;
- соціолого-педагогічний – анкетування, бесіда;

– експериментальний – проведення педагогічного експерименту щодо підвищення ефективності розвитку відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва.

Методологічну основу дослідження становлять праці науковців з теорії музичного виховання (В. Верховинець, З. Кодай, Л. Куненко, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебнікова); теоретико-практичні дослідження розвитку музичних здібностей (Л. Аристова, С. Людкевич, Л. Масол, С. Науменко); теорії творчого розвитку особистості (Г. Альтшуллер, О. Савченко, О. Щолокова); праці з питань музично-ритмічного виховання школярів (Е. Ж. Далькроз, Я. Кушка, В. Ковалів, К. Орф) а також праці С. Горбенка, В. Гури та ін.

Апробація результатів дослідження здійснювалася: шляхом публікації результатів дослідження у вигляді наукової статті: Маланчій Олег. Особливості творчого розвитку темпо-ритмічного чуття у дітей початкової школи. Наукові праці студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс] / [редкол.: В. Лабунець (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. С. 134-138.

Маланчій Олег. Розвиток відчуття ритму у школярів на уроках музичного мистецтва у закладах загальної середньої освіти. Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи: збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2024 р. / [гол. ред. Лабунець В.М.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024.

Практичне значення. Матеріали магістерської роботи можуть надати методичну допомогу учителям музичного мистецтва, студентам музично-педагогічних факультетів при виконанні курсових робіт та усім, хто цікавиться музично-ритмічним вихованням школярів.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків. Викладена на 88 сторінках друкованого тексту, основний зміст займає 72 сторінку. Список використаних джерел включає 66 найменувань.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота досліджувала одну з актуальних проблем сучасної педагогічної науки – а саме проблему: **«Розвиток відчуття ритму у школярів на уроках мистецтва у закладах загальної середньої освіти».**

Виходячи з теоретичного аналізу проблеми з філософських і психолого-педагогічних поглядів та результатів власного дослідження, ми дійшли висновку, що:

1. Завдання ритмічного виховання на початковому етапі музичного розвитку дітей є надзвичайно важливою, оскільки ритм є основою не лише музики, але й людської діяльності в цілому. Музичний ритм, як і самі ритмічні структури, виникли з руху, який, у свою чергу, став важливою частиною трудової діяльності людини. Саме рух виявляється однією з першооснов музичного ритму.

У подальшому, ритм розвивався в межах різних синкретичних форм мистецтва, таких як танець та пантоміма, що поєднували рухи, емоції та музику в єдине ціле. Ці форми є яскравими прикладами того, як рух і музика можуть взаємодіяти, передаючи емоційний зміст без слів.

2. Еміль Жак-Далькроз наголошував на важливості імпровізації в процесі музично-ритмічного виховання, оскільки вона дозволяє уникнути механічного, стереотипного виконання, яке часто виникає при використанні однакової музики. На його думку, часте використання однієї й тієї самої музики дійсно може призвести до утворення шаблонів рухових реакцій, що обмежує емоційну та рухову свободу учнів, а також спонтанність і творчий підхід.

Імпровізація стала основним елементом його методики, тому що: вона активізує індивідуальність; забезпечує новизну та варіативність; розвиває музичне мислення; музичне вираження через тіло.

Ритміка в педагогічній системі Карла Орфа є ключовим інструментом для розвитку не тільки музичних, але й фізичних і емоційних навичок дітей. Через інтеграцію ритму, музики та рухів педагог створював методику, яка

сприяла всебічному розвитку дітей і допомагала їм осягати музику як цілісне мистецтво.

Основне завдання ритміки, як стверджує Карл Орф, – формування у дітей сприйняття музичних образів і здатності передавати їх у русі.

3. Наше дослідження довело, що внаслідок систематичного використання на уроках музичного мистецтва музично-ритмічної діяльності у школярів підвищився інтерес до музичної, танцювально-рухової діяльності.

Критеріями сформованості відчуття ритму у молодших школярів були визначені: когнітивний, мотиваційний, виконавський.

Когнітивний критерій свідчить про міру обізнаності молодших школярів у питаннях музичного мистецтва, розширення їх світогляду у процесі музично-ритмічної діяльності.

Мотиваційний критерій зорієнтований на сформованості відчуття ритму, інтересу дітей до музично-ритмічної діяльності; прояв емоційно-естетичного ставлення до музичного мистецтва в цілому.

Виконавський критерій виражає здатність школярів до музично-ритмічної діяльності в процесі слухання музики, хорового співу, музичної грамоти, творчості, гри на дитячих музичних інструментах.

Нами було, також, виділено три рівні сформованості відчуття ритму школярів: низький, середній і високий.

4. Завдяки проведеній експериментальній роботі, учні змогли не лише краще освоїти основи ритмічного виконання, а й глибше вникнути в художню сутність музичних творів. Виявлений зріст інтересу до музичної діяльності та танцювально-рухових вправ свідчить про позитивний вплив інтеграції музики, ритму і руху в педагогічний процес, що сприяє розвитку всебічної музичної компетентності учнів.

Отже, авдяки змішаним методам навчання, що поєднують слухову увагу, ритмічні вправи, імпрровізацію та рух, учні значно покращили своє розуміння музики як мистецтва, яке можна не лише слухати, а й активно переживати через виконання і виразні рухи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2011_10_13 (дата звернення 21.12.2023).
2. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. Український педагогічний журнал. 2019. № 1. С. 47–58.
3. Біла І. М. Стратегії творчої діяльності: школа В.О.Моляко. Київ. Освіта України. 2018. 700 с.
4. Біла І. Вчимо дивитися, бачити й творити. виховання. № 4. 2004. с. 14 -18
5. Верховинець В. Н. Весняночка. Київ: Музична Україна, 1989. 343 с.
6. Верховинець В. Теорія укр. нар. Танцю. кн. Київ, 1991.
7. Верховинець В. Митець і вихователь. Мистецтво. 1968. № 4. с.32
8. Виноградова А. С. Формування інноваційного простору шкільної освіти: наук.-метод. посіб. Ун -т менедж. освіти НАПН України. К. 2018. Ч. 1. 112 с.
9. Вовк М. Тенденції удосконалення музично-ритмічної діяльності молодших школярів. Початкова школа. 2012. № 12. С. 50-53.
10. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
11. Грозан С. В. Проблеми реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва . Наукові записки. 2018. Вип. 163. С. 147 – 151.
12. Гумінська О. Інтерактивні методи на уроках музики. Завуч. 2004. № 32. С. 4–12.
13. Дем'янюк Н. Ю. Засоби формування національної культури молоді у діяльності і спадщині В. М. Верховинця. Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. Верховинця. З бібліотеки наук. праць. Полтава, 1999. 310 с.

14. Дем'янчук О. Н., А. С. Чихурський Естетизація навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи-інтернату. Монографія. Вид-во «Волинська обласна друкарня». Луцьк, 2017. 219 с.
15. Державний стандарт початкової освіти № 87-2018-п від 16.08.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення 20.05.2024).
16. Дубасенюк О. Особливості структури педагогічної діяльності вчителя в контексті сучасних наукових підходів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2017. Вип. 1. С. 25-29.
17. Єременко О. Сприймання молодшими школярами музики на основі констант «ритм» та «лад». Початкова школа. 2004. № 3. С. 30 – 32.
18. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво. Підручник для 1 класу. Київ: Освіта, 2018. 128с.
19. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво. Підручник для 2 класу. Київ: Освіта, 2019. 116с.
20. Каратаєва М. І. Розвиток творчої особистості молодшого школяра. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. С. 159–196.
21. Каратигін В. Музичне виховання. Харків. Основа. 2019. 102 с. Вип. 1. С. 11-29.
22. Ковалів В. Методика музичного виховання на релятивній основі. Київ: Музична Україна, 1973. 149 с.
23. Комаровська О. А. Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо. Мистецтво та освіта наук.-метод.журнал. 2018. № 4 (90). С. 2–6.
24. Концепція Нової української школи <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 21.05.2024).
25. Кондратова Л. Г. Мистецтво. Підручник для 3 класу Навчальна книга. Тернопіль: Богдан, 2018 .144с.

26. Крамаренко С. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. Відкритий урок. 2018. №5–6. С. 7–10.
27. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. Вінниця: Нова книга, 2007. 216 с.
28. Лапінський В.В. Навчальне середовище нового покоління та його складові. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наукових праць. 2018. № 6 (13). С. 26–32.
29. Лобова О. В. Виховний компонент музичної освіти школярів: діалектика національного та загальнокультурного. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. / [за заг. ред. Євтуха М. Б.]. Київ, Вип. 32. 2018. С. 138–141.
30. Лобова О.В. Мистецтво. Підручник для 1 класу. Київ. Школяр, 2019. 144с.
31. Лобова О.В. Мистецтво. Підручник для 2 класу. Київ. Школяр, 2019. 144с.
32. Мартиненко О. Впровадження засобів творчої імпровізації в систему хореографічних занять початкової школи. Початкова школа. 2012. № 2. С. 36–39
33. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Мистецтво. Підручник для 1 класу. Київ: Генеза, 2018. 144с.
34. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Мистецтво. Підручник для 2 класу. Київ: Генеза, 2019. 114с.
35. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Мистецтво. Підруч. Інтегр. курсу для 3 класу. Київ: Генеза, 2020. 128 с.
36. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Мистецтво. Підруч. інтегр. курсу для 4 класу закл. заг. сер. освіти. Київ: Генеза, 2021. 128 с.
37. Масол Л. М. Програма «Мистецтво» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/4216/>. (дата звернення 14.04.2024).

38. Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В. та інші. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: Навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2006. 240 с.
39. Мистецтво: Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти / Л. Г. Кондратова. Вид.: Навчально книга. Богдан. 2018. 144 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pick.net.ua/ru/1-class/2099-mystetstvo>. (дата звернення 20.09.2023).
40. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD. 2018. 160 s.
41. Олійник В.Ф. Забезпечення міжпредметних зв'язків на заняттях. Початкова школа. 2008. № 10 С. 14 – 17.
42. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. Київ: Музична Україна, 1982. 144с.
43. Падалка Г. М. Методологічні засади мистецької освіти. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України. Київ, 2008. С. 43-87.
44. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, Київ, 2008. 274 с.
45. Пацкань І. В., Штепа Ж. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва під час проходження педагогічної практики. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Вип. 46. Харків, 2016. С. 289- 292.
46. Печерська Е. П. Навчання музичної грамоти на уроках. Початкова школа. 1995. №12. С. 42.
47. Печерська Е. П. Удосконалювати музично-творчий розвиток дітей. Початкова школа. 2006. №6. С. 40.
48. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах. К.: Либідь, 2001. 272 с.

49. Рогозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. Мистецтво та освіта. 1997. №2 С. 8.
50. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. Київ, 1997. 125 с.
51. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початкових класах. Київ. ІЗМН, 1997. – 338 с.
52. Руда Г.С. Музичні здібності молодших школярів: методичне забезпечення розвитку. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2018. Вип. 151, т. 2. С. 212-214.
53. Руда Г.С. Педагогічні умови ефективного розвитку музичних здібностей молодших школярів в процесі ігрової діяльності. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Центральноукраїнський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2018. Вип. 163. С. 210–215.
54. Савченко О.Я. Урок у початкових класах. Харків : Освіта. 2013. 225с.
55. Садовенко С. М. Світ фольклору. Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку. Науково-методичний посібник. К.іів КТ «Київська нотна фабрика». Київ, 2007. 332 с.
56. Самолдіна К. Використання рухів на уроках музики в загальноосвітній школі. Музика в школі. 1980. №6. С. 31.
57. Самолдіна К. Використання рухів на уроках музики. Музика в школі. 1981. № 7. С. 31 – 35.
58. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник Імекс-ЛТД. Кіровоград, 2013. 158 с.
59. Стасюк М. В. Виховання світогляду засобами музики. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Серія : психолого-педагогічні науки. № 2. Ніжин, 2004. С. 172-175.
60. Стасюк М.В. Формування світоглядно-естетичних поглядів та переконань учнів засобами музики (на базі Кам'янець-Подільської дитячої

хорової школи). Педагогічне Поділля: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна / [відп. ред. Ю.М.Ковальчук., упор. В.А.Гурський]: Абетка-НОВА. Вип. 4. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 140-147.

61. Стасюк М.В. Формування естетично-ціннісних орієнтацій дітей у процесі роботи над художнім образом музичних творів. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: збірник праць за підсумками звітної конференції викладачів і аспірантів: у 3 томах: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип. 4. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 145-146.

62. Стасюк М.В. Проблема формування світоглядного досвіду дітей засобами музичного мистецтва. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна: ПП Мошак М.І. Вип. VI. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 165-168.

63. Стасюк М.В. Психолого-педагогічні аспекти формування музичного світогляду. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник праць за підсумками звітної конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету: в 5 т.: Кам'янець-Подільський національний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип.7.Т. 2. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 116-117.

64. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (1-4 клас), від 22.02.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/>(дата звернення 20.09.2023).

65. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти підручник: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2014. 528 с.

66. <https://djvu.online/file/PTVnFoM9UNOKf> (дата звернення 20.09.2023).